

Političko-poslovni ciklusi: postoje li u Hrvatskoj?

ZNANSTVENI RAD

Valentina Vučković*

Sažetak

U radu se istražuje teorija političko-poslovnih ciklusa u Hrvatskoj. Rad se sastoji od dva dijela: pregleda teorijskih doprinosa i empirijske analize oportunističkih političkih ciklusa u Hrvatskoj. U prvom se dijelu detaljnije opisuju osnovne vrste političko-poslovnih ciklusa, dok se u empirijskom dijelu, na temelju fiskalnih varijabli za razdoblje od 1995. do 2008. godine unutar kojeg su četiri puta održani parlamentarni izbori, testira postoje li političko-poslovni ciklusi u Hrvatskoj.

Ključne riječi: političko-poslovni ciklusi, fiskalna politika, parlamentarni izbori, tranzicijske zemlje, Hrvatska

JEL klasifikacija: D72

* Valentina Vučković, asistentica, Institut za međunarodne odnose,
e-mail: valentina@irmo.hr.

1. Uvod¹

Jedna od temeljnih povlastica vladajuće političke stranke je mogućnost izravnog korištenja poluga ekonomskе politike u svrhu osiguravanja što većeg broja glasova potrebnih za ponovni izbor na poziciju vlasti. Kako bi postigla navedeni cilj, vladajuća stranka može prije izbora stimulirati ekonomsku aktivnost te na taj način pokrenuti političko-poslovni ciklus.

Postoje dvije glavne vrste modela koje objašnjavaju vezu između političkih i makroekonomskih varijabli u vrijeme izbora: oportunistički i ideološki modeli. Oportunistički modeli opisuju oportunističko ponašanje nositelja ekonomskе politike i njihovu želju za ostankom na vlasti. Ideološki modeli ističu ideologiju pojedine političke stranke kao glavni faktor koji određuje izbor instrumenata ekonomskе politike.

U ovom radu provodi se empirijska analiza političko-poslovnih ciklusa u Hrvatskoj. Ta analiza upućuje na postojanje oportunističkih političko-poslovnih ciklusa, prema kojima se ekspanzivna fiskalna politika primjenjuje prije, a restriktivna nakon izbora. Iako se rezultati analize ne mogu uzeti kao konačan dokaz postojanja ovakvih ciklusa u Hrvatskoj, radi se o indikativnim saznanjima koja otvaraju novo istraživačko područje i zaslužuju daljnje istraživanje.

U drugom dijelu rada opisuju se modeli političko-poslovnih ciklusa. Treći dio donosi pregled empirijskih istraživanja o postojanju političko-poslovnih ciklusa u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju, s posebnim naglaskom na zemlje Srednje i Istočne Europe. U četvrtom dijelu se ekonometrijskom analizom želi utvrditi jesu li postojali političko-poslovni ciklusi u Hrvatskoj u razdoblju od 1995. do 2008. godine. Peti dio sumira zaključke empirijske analize i daje određene preporuke za buduća istraživanja na ovom području.

¹ Autorica zahvaljuje anonimnim recenzentima čiji su konstruktivni komentari pridonijeli kvaliteti članka.

2. Modeli političko-poslovnih ciklusa

2.1. Oportunistički modeli

U oportunističkim modelima političko-poslovnih ciklusa polazi se od prepostavke da je političarima osnovni cilj ostati na vlasti jednom kada je osvoje. Političari će stoga poduzeti sve kako bi se prije ponovnih izbora prikazali sposobnijima od konkurencije. S tim u vezi, u oportunističkim se modelima opisuje kako vladajuća stranka koristi svoj utjecaj na ekonomsku politiku prije izbora kako bi što više povećala svoju popularnost i vjerojatnost da ponovno bude izabrana (Reichenvater, 2007).

Unutar oportunističkih modela razlikuju se dvije podvrste – tradicionalni modeli i modeli s racionalnim očekivanjima – s obzirom na pretpostavku o načinu na koji birači formiraju očekivanja. U tradicionalnom modelu (Nordhaus, 1975) vladajuća stranka primjenjuje ekspanzivnu ekonomsku politiku prije, a restriktivnu nakon izbora, a sve s ciljem ponovnog izbora na poziciju. Ekonomski sustav opisan je tradicionalnom Phillipsovom krivuljom prema kojoj postoji mogućnost izbora između stopa inflacije i nezaposlenosti:

$$y_t = \alpha y_{t-1} + \gamma(\pi_i - \pi^e) + \varepsilon_t, \quad 0 < \alpha < 1, \quad \gamma < 0, \quad (1)$$

gdje je y_t stopa rasta *outputa*, π_t je stopa inflacije, a π_t^e je očekivana stopa inflacije. Pretpostavlja se da birači biraju na temelju iskustva iz prethodnog razdoblja te da im nije poznata struktura ekonomskog sustava. S druge strane, pretpostavlja se da stranka na vlasti ima direktnu kontrolu nad instrumentima monetarne, ali ne i fiskalne politike. Nordhaus (1975) je tvrdio da zbog tih pretpostavki politička stranka na vlasti može neprestano varati birače. Naime, očekivana inflacija određena je stopom inflacije iz prethodnog razdoblja. Znajući to, stranka na vlasti koristi monetarnu politiku tako da ostvari onu stopu inflacije kojom će zadržati željenu razinu ekonomskog rasta i zaposlenosti.

Iako ovaj model predstavlja važan doprinos teoriji političko-poslovnih ciklusa, većina prepostavki nije realna. Prvo, prepostavka da vlada ima kontrolu nad instrumentima monetarne politike nije realna, jer danas monetarnom politikom upravljaju nezavisne središnje banke, dok upotrebu instrumenata fiskalne politike Nordhaus zanemaruje. Drugo, birači nisu iracionalni i naivni te ih se ne može konstantno varati – glasači koji su proživjeli jedan izborni ciklus trebali bi znati da stranka koja je na vlasti djeluje oportunistički i ako nisu zadovoljni njenom ekonomskom politikom, smijenili bi je na sljedećim izborima.

Sredinom 1980-ih godina pojavili su se modeli oportunističkih političko-poslovnih ciklusa s racionalnim očekivanjima (Rogoff i Sibert, 1988; Rogoff, 1990; Persson i Tabellini, 1990). Novina u tim modelima je prepostavka da birači više ne donose odluke retrospektivno, već gledajući u budućnost. Na primjer, očekivana inflacija ne ovisi samo o inflaciji iz prethodnih razdoblja, nego i o svim informacijama koje su biračima dostupne u vrijeme izbora. Uključivanjem racionalnog formiranja očekivanja u analizu vladajuće stranci postaje teže manipulirati ekonomskom politikom i samim biračima. Birači je prvo moraju percipirati kao sposobnu kako bi za nju i glasali. S obzirom na to da su biračima dostupne sve informacije osim razine sposobnosti političara koju mogu samo procijeniti, između nositelja ekonomskog politika i birača postoje asimetrične informacije. Upravo zbog ove prepostavke, u analizu se uključuje faktor sposobnosti političkih kandidata, pa Phillipsova krivulja sada poprima sljedeći oblik:

$$y_t = \bar{y} + \gamma (\pi_t - \pi_t^e) + \mu_t , \quad (2)$$

gdje μ_t predstavlja razinu sposobnosti političara, tj. sposobnost postizanja i održavanja niske razine nezaposlenosti uz relativno nisku stopu inflacije, a \bar{y} je ravnotežna (*steady-state*) stopa rasta *outputa* (Reichenvater, 2007). Dakle, u ovom modelu se političari prije izbora pokušavaju prikazati što sposobnijima. Prepostavka o racionalnim očekivanjima i uvjeti pod kojima birači ocjenjuju stranku na vlasti stavljuju određena ograničenja na oportunističko ponašanje političara, što u konačnici dovodi do kraćih ciklusa nego u tradicionalnom modelu.

2.2. Ideološki modeli

Za razliku od oportunističkih modela, ideološki modeli opisuju dvostranački sustav u kojem svaka od stranaka slijedi svoju ideološku platformu (Hibbs, 1977). Kao najbolji primjer za ovakve modele nameću se demokrati i republikanci u Sjedinjenim Američkim Državama, te laburisti i konzervativci u Ujedinjenom Kraljevstvu. Ideološki stavovi političkih stranaka dovode do promjena u ekonomskoj politici kada jedna od stranaka osvoji vlast, a te promjene potom utječu na odvijanje poslovne aktivnosti. Birači daju glas onoj stranci koja im najbolje odgovara svojim ekonomsko-političkim programom.

Kod ideoloških modela također postoje tradicionalni modeli i modeli s racionalnim očekivanjima. U tradicionalnom ideološkom modelu predmet istraživanja su dvije stranke – ljevica (L) i desnica (R) – koje maksimiziraju svoje ciljne funkcije (Alesina i Roubini, 1992). Stranka L najavljuje pad nezaposlenosti, a stranka R pad inflacije u vrijeme svojeg mandata. Birači su svjesni razlika među strankama i biraju onu stranku koja je svojom ideologijom najbliža njihovim osobnim željama vezanima uz ishod izbora. Alesina (1987) je pokazao da sve dok je ishod izbora neizvjestan, postojeće će razlike između stranaka dovesti do stvaranja poslovnih ciklusa. Kritike tradicionalnog ideološkog modela gotovo su identične onima kod tradicionalnog oportunističkog modela: pretpostavlja se utjecaj vladajuće stranke na monetarnu, a ne fiskalnu politiku, kao i to da birači formiraju očekivanja adaptivno, a ne na temelju svih raspoloživih informacija, tj. racionalno. Osim toga, u stvarnosti političari nisu u potpunosti vođeni samo stranačkom ideologijom, bez oportunističkih motiva i želje za ostankom na vlasti (Drazen, 2001).

U modelima s racionalnim očekivanjima, u analizu se uvodi prepostavka da će birači glasati za stranku koja će im osigurati najveću moguću korist u skladu s njihovim preferencijama o ekonomskoj politici. Ako preferiraju niže razine inflacije, glasat će za stranku R, a ako vode više računa o nezaposlenosti, glasat će za stranku L (Alesina, 1987; Alesina i Roubini, 1992). Za generiranje poslovnih ciklusa ključne su dvije prepostavke. Prvo,

ugovor o radu potpisuje se u diskretnim vremenskim razmacima, s time da porast nominalnih nadnica odražava racionalno očekivanu inflaciju u vrijeme potpisivanja ugovora. Drugo, ishod izbora je neizvjestan. Dakle, ekonomija je u ovom modelu opisana sljedećom Phillipsovom krivuljom:

$$y_t = \bar{y} + \gamma (\pi_t - w_t) , \quad (3)$$

gdje je w_t stopa rasta nominalnih nadnica ugovorena na početku razdoblja uz pretpostavku o očekivanoj stopi inflacije $\pi_t^e = w_t$. Iako glasači formiraju očekivanja o inflaciji racionalno, ugovori o radu potpisuju se prije nego što je poznat ishod izbora, tako da se inflacija nakon izbora može razlikovati od one očekivane u predizbornom razdoblju. Ako je, na primjer, stopa inflacije nakon izbora viša od očekivane, a na vlast dođe stranka R, uslijedit će restriktivnija ekonombska politika kako bi se smanjila stopa inflacije. Drugim riječima, doći će do pada ekonombske aktivnosti zbog ideološkog stava vladajuće stranke koja se protivi visokoj inflaciji. S druge strane, ako na vlast dođe stranka L koja se ne protivi inflaciji, ali uočava pad realnih nadnica zbog inflacije koja je viša od one očekivane u vrijeme potpisivanja ugovora o radu, uslijedit će ekspanzivna ekonombska politika i ubrzavanje inflacije sve dok ona ne izmakne kontroli i ne dođe do makroekonombske nestabilnosti. U oba slučaja dolazi do pokretanja poslovnih ciklusa zbog različitih ideoloških stavova glavnih političkih stranaka.

3. Pregled empirijskih istraživanja o postojanju političko-poslovnih ciklusa

Rezultati empirijskih analiza o postojanju političko-poslovnih ciklusa dosta su kontradiktorni i ne pridaju potpunu prevagu niti jednom od modela. Schuknecht (2000) je istraživao političko-poslovne cikluse na uzorku od 24 zemlje u razvoju u razdoblju od 1973. do 1992. godine. Pokazao je da političko-poslovni ciklusi postoje te da se deficit u odnosu prema BDP-u u izbornom razdoblju u prosjeku povećava za 0,66 postotnih bodova, pri čemu se rashodi povećavaju za 0,39 bodova, a prihodi smanjuju za 0,23 boda.

Shi i Svensson (2002) pokazali su da postoje velike razlike u amplitudi ciklusa između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju: fiskalni deficit induciran političkim izborima u projektu je dvostruko veći u zemljama u razvoju nego u razvijenim zemljama (1,3 posto nasuprot 0,6 posto BDP-a). Te razlike su uglavnom objašnjavane različitim razinama institucionalnog razvoja (mjereno npr. indeksom demokracije ili indeksom transparentnosti) u dvjema grupama zemalja. Snažnija institucionalna ograničenja u razvijenim zemljama ne ostavljaju mnogo prostora nositeljima politike za korištenje javnih sredstava u oportunističke svrhe, a veći udio informiranih glasača smanjuje mogućnosti manipuliranja fiskalnom politikom. S druge strane, kod zemalja koje su klasificirane kao *nove demokracije*, političari lakše manipuliraju biračima koji nemaju previše iskustva sa samom institucijom političkih izbora ili kojima pak nisu dostupne informacije o vladajućoj stranci potrebne za procjenu njezine ekonomske politike (manja transparentnost). Shi i Svensson (2002) pokazali su da razlike između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju kod indeksa transparentnosti i indeksa kojim se mjeri aktivnosti iznuđivanja rente (*rent-seeking*) iznose približno dvije standardne devijacije.

Postoji i veći broj empirijskih studija fokusiranih na političko-poslovne cikluse u tranzicijskim zemljama Istočne Europe (Bell, 1997; Pacek, 1994; Fidrmuc, 2000; Hallerberg i de Souza, 2002; Akhmedov i Zhuravskaya, 2004; Jula, 2008; Klašnja, 2008). Specifičnost tranzicijskih zemalja ogleda se ne samo u tome da su one zemlje u razvoju, nego su i nove demokracije s malim brojem (obično 3–5) održanih izbora. Na odluke birača u tim zemljama većinom su utjecale provedene strukturne ekonomske reforme, a ne rutinske promjene u ekonomskoj politici, kao što je to obično slučaj u razvijenim zemljama. Štoviše, u tranzicijskim su zemljama političke stranke bez obzira na svoju ideološku platformu uglavnom morale slijediti identične ciljeve prelaska na tržišnu privredu, koje u procesu tranzicije nijedna stranka ne može zanemariti (Jula, 2008).

Hallerberg i de Souza (2000) proveli su istraživanje koje je pokazalo da je razdoblje pristupanja Europskoj uniji deset novih zemalja iz Srednje i Istočne Europe bilo obilježeno političko-poslovnim ciklusima. U njihovom

uzorku novčana se masa povećava u izbornom razdoblju za 0,14 posto, s time da monetarni ciklusi postoje samo kada je tečajni režim fleksibilan i kada centralna banka nije neovisna. Proračunski deficit u zemljama s fiksnim deviznim tečajem povećava se za 1,5 posto BDP-a u predizbornu vrijeme, dok je kod zemalja s fleksibilnim tečajem porast deficitu manji i nije statistički značajan.

Akhmedov i Zhuravskaya (2004) testiraju prisutnost oportunističkih ciklusa u Rusiji na nacionalnoj i regionalnoj razini za razdoblje od 1996. do 2002. godine. Pokazuju da ukupni državni rashodi počinju postupno rasti devet mjeseci prije izbora uz snažan (i statistički signifikantan) porast jedan mjesec prije izbora (za 12 posto), dok su izborni mjesec te dva mjeseca nakon izbora karakterizirani značajnim padom ukupnih rashoda (za 17 posto). Ukupni prihodi povećavaju se za 8 posto u mjesecu prije izbora te smanjuju za 5 posto u izbornom mjesecu.

Klašnja (2008) je proveo istraživanje u koje je uključena i Hrvatska. U njegovom uzorku proračun se značajno pogoršava prije izbora – deficit se, izražen kao udio u BDP-u, povećava za 1,05 postotnih bodova – prvenstveno zbog povećanja državnih rashoda (za 0,82 postotna boda). Nakon izbora, rashodi proračuna se smanjuju za 0,01 postotni bod, ali to smanjenje nije statistički značajno. S druge strane, prihodi proračuna padaju prije izbora (za 0,31 postotni bod), ali ni ta promjena nije statistički značajna. Dakle, u razdoblju nakon izbora nema mjera koje bi poništile predizbornu ekspanziju: štoviše, porezni prihodi nastavljaju još značajnije padati nego prije izbora.

Postojeća empirijska istraživanja također su pokazala da tranzicijske zemlje ne manipuliraju ekonomijom ništa više od starih članica EU-a (Maurel, 2006). U starim članicama deficit se, izražen kao udio u BDP-u, u izbornoj godini poveća u prosjeku za 0,512 postotnih bodova, a u tranzicijskim zemljama za 0,556 bodova. Rashodi se u tranzicijskim zemljama u izbornom razdoblju povećaju u prosjeku za 0,775 postotnih bodova, dok u starim članicama EU-a to povećanje iznosi 0,679 postotnih bodova.

4. Političko-poslovni ciklusi u Hrvatskoj

4.1. Politički sustav Hrvatske

Hrvatska je parlamentarna republika s demokratski izabranim parlamentom – Hrvatskim saborom – kao najvišim predstavničkim tijelom građana te predsjednikom Republike koji ima ovlasti koje su samo predstavničkog ili ceremonijalnog karaktera. Izbori se u Hrvatskoj, u određenim periodima, odvijaju na dvije razine – državnoj i lokalnoj. Na državnoj razini se svake četiri godine održavaju izbori za zastupnike u Hrvatski sabor te svakih pet godina izbori za predsjednika. Na lokalnoj se razini svake četiri godine provode izbori članova predstavničkih tijela jedinica lokalne i regionalne samouprave, odnosno izbori za članove općinskog vijeća te gradske i županijske skupštine.

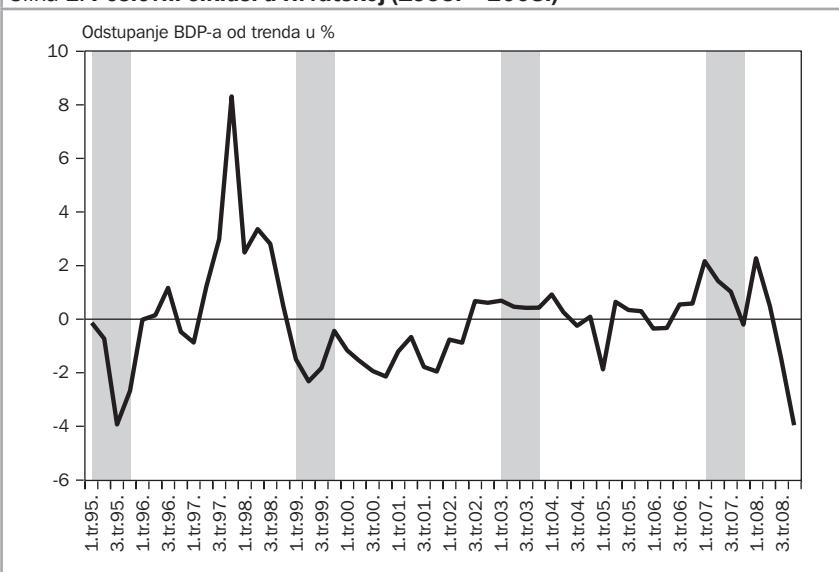
Demokratski višestranački izbori provode se u Republici Hrvatskoj od 1990. kad je zemlja još uvijek bila članica bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). U devedesetim godinama dolazilo je do čestih promjena izbornog zakonodavstva. Tako su u desetogodišnjem razdoblju promijenjeni svi glavni modeli izbornog sustava: sustav apsolutne većine (1990.), kombinirani sustav s jednakim omjerom većinskih i listovnih mandata (1992.), kombinirani sustav s pretežnim udjelom listovnih mandata (1995.) i razmjerni izborni sustav (2000.) (Kasapović, 2001).

Od 25. lipnja 1991. godine, kada je Hrvatska proglašila nezavisnost, održano je ukupno pet parlamentarnih izbora, od kojih se za analizu u ovom radu uzimaju izbori iz 1995., 2000., 2003. i 2007. godine. Osim na izborima 2000. godine, kada je većinu u Saboru dobila koalicijska vlada lijevog centra, na parlamentarnim izborima je redovito pobjeđivala stranka desnog centra.

4.2. Dinamika hrvatskog gospodarstva

S ciljem analize povezanosti između dinamike hrvatskog gospodarstva i političkih izbora, potrebno je prvo analizirati poslovne cikluse. U tu svrhu, na slici 1 prikazano je odstupanje realnog BDP-a od trenda na tromjesečnoj razini za razdoblje od prvog tromjesečja 1995. do četvrtog tromjesečja 2008. godine².

Slika 1. Poslovni ciklusi u Hrvatskoj (1995. – 2008.)

Napomene: Osjenčana područja predstavljaju izborne godine. Za izbore 2000. godine, kao izborna se godina uzima 1999., budući da su izbori održani u siječnju.

Izvori: Državni zavod za statistiku, Lovrinčević i Mikulić (2000).

Trend je ocijenjen primjenom Hodrick-Prescottovog (HP) filtra uz parametar izglađivanja $\lambda=1600$ koji se obično koristi kod tromjesečnih podataka (Hodrick i Prescott, 1997). Iz slike je vidljiv uzlet koji traje do trećeg tromjesečja 1997. godine. Nakon toga dolazi do pada ekonomske aktivnosti i razdoblja recesije koje započinje u drugoj polovici 1998. godine

² Iako je za analizu poslovnih ciklusa poželjnije obuhvatiti i razdoblje prije prvog izbornog datuma, pouzdani tromjesečni podaci o BDP-u postoje tek od 1995. godine. Međutim, ako se promatraju stope rasta na godišnjoj razini, nakon 1993. godine kada je ostvaren pad BDP-a od 8 posto, u 1994. godini ostvarena je stopa rasta od 6 posto i započet je uzlet koji traje do 1997. godine.

(bankarska kriza) i traje do sredine 2001. godine, nakon čega dolazi do oporavka ekonomске aktivnosti i ponovnog uzleta koji traje do 2004. godine (drugog tromjesečja), kada se ekonomска aktivnost ponovno počinje usporavati. Najnoviji uzlet započinje u drugom tromjesečju 2005. godine i traje do početka 2007. (uz kraći ciklus usporavanja ekonomске aktivnosti početkom 2006. godine), nakon čega nastupa razdoblje recesije uzrokovano globalnom finansijskom krizom.

Pogledajmo sada kretanje inflacije i nezaposlenosti (slika 2) u promatranom razdoblju. Tijekom 1993. godine prosječna godišnja inflacija je iznosila čak i do 1500 posto. Nakon uvođenja Stabilizacijskog programa u listopadu 1993., inflacija se smanjila te se od 1995. godine nadalje stabilizirala na relativno niskim razinama, pri čemu je važnu ulogu imala politika stabilnosti tečaja kune. U 1998. godini inflacija dostiže svoju najveću godišnju vrijednost od uvođenja antiinflacijskog programa što se može pripisati jednokratnom utjecaju uvođenja poreza na dodanu vrijednost.

Do značajnijeg porasta inflacije dolazi i u 2000. godini, što je bilo potaknuto jednokratnim utjecajem povećanja trošarina na naftne derivate, alkoholna pića, kavu i duhanske proizvode; ali i porastom cijena električne energije i cijena sirove nafte na svjetskim tržištima uslijed jačanja dolara.

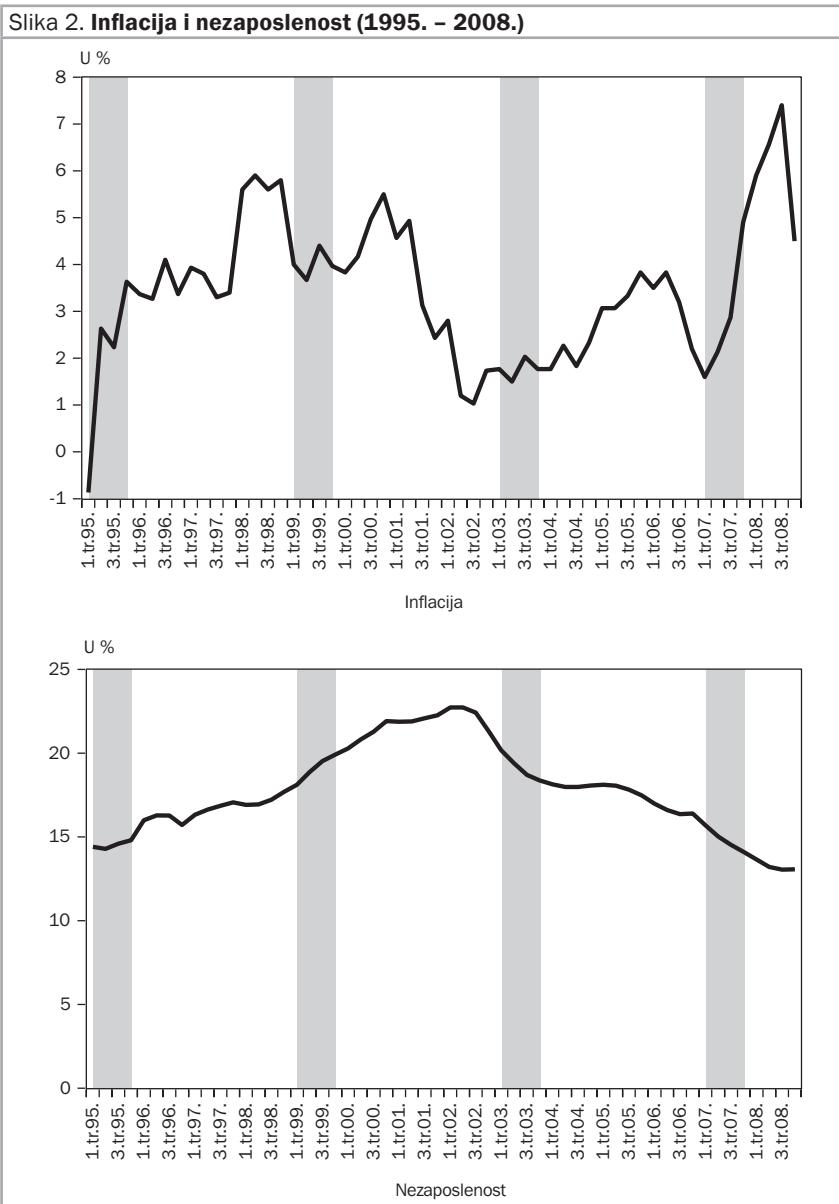
Nakon šoka u 1999. godini, kada je zabilježen pad BDP-a, inflacija se usporava. U 2002. godini ona doseže razinu manju od 2 posto. Na smanjenje inflacije značajno je utjecala ekonomski politika koju je provodila koalicijska vlada. Došlo je do daljnje liberalizacije vanjske trgovine i blage aprecijacije kune prema euru, dok je cijena naftnih derivata bila relativno stabilna.

Promjenom vlasti 2003. godine inflacija dolazi na razinu od 3 posto, s tendencijom blagog smanjenja. U 2008. godini inflacija se ubrzava i dostiže razinu od 6,1 posto što predstavlja najveću stopu inflacije u posljednjih deset godina, a posljedica je šokova na strani ponude prisutnih na svjetskom tržištu (veliki rast cijena nafte, hrane i metala).

Što se tiče nezaposlenosti, karakterizira je trend rasta sve do 2002. godine kada postiže najveću vrijednost u promatranom razdoblju. Čini se da ni

vlada lijevog ni vlada desnog centra nisu posebno zaslužne za njezino smanjivanje nakon 2002. godine.

Slika 2. Inflacija i nezaposlenost (1995. – 2008.)

Napomena: Osjenčana područja predstavljaju izborne godine.
Izvori: Državni zavod za statistiku, Hrvatska narodna banka.

Iz slike 1 i 2 vidimo oporavak BDP-a u razdoblju prije izbora 2000., 2003. i 2007. godine, kao i porast inflacije nakon izbora 1995., 2000., 2003. i 2007. godine. Na osnovi tih podataka mogli bismo intuitivno zaključiti da političko-poslovni ciklusi u promatranom razdoblju postoje. Međutim, bitno je napomenuti da se obje krize u Hrvatskoj poklapaju sa svjetskim krizama, što nam ukazuje na to da je hrvatsko gospodarstvo, uz domaću ekonomsku politiku, pod snažnim utjecajem i svjetske ekonomske konjunkture, pa bez ambicioznije ekonometrijske analize ne možemo donijeti ovakav zaključak.

Prema tome, pregled dinamike hrvatskog gospodarstva ukazuje na opravdanost postavljenog zadatka ispitivanja utjecaja političkih izbora na ekonomsku politiku. U tu svrhu su za ekonometrijsku analizu izabrani instrumenti fiskalne politike. Na potrebu proučavanja ovih ciklusa upućuje i istraživanje koje je provela Švaljek (2009), a u kojem analizira zašto dolazi do grešaka u projekcijama prihoda i rashoda državnog proračuna u Hrvatskoj. Kao jedan od razloga navodi se da su «projekcije politički motivirane u smislu da se njima željelo utjecati na ishod izbora, stvarajući privid bolje situacije i mogućnosti veće državne potrošnje» (Švaljek, 2009: 63), te da je «u projekcijama prihoda sadržanim u originalnim državnim proračunima, pesimizam manje izražen u izbornim godinama nego u godinama kada se ne održavaju parlamentarni izbori» (Švaljek, 2009: 64). S druge strane, projekcije rashoda su u originalnim proračunima pesimističnije u izbornim godinama nego u godinama bez izbora.

4.3. Empirijska analiza

U empirijskom se dijelu rada istražuje postojanje oportunističkih političko-poslovnih ciklusa u Hrvatskoj u razdoblju od 1995. do 2008. godine. Drugim riječima, testira se hipoteza da vladajuća stranka u vrijeme izbora manipulira instrumentima fiskalne politike kako bi stimulirala ekonomsku aktivnost i pobijedila na izborima. U okviru modela oportunističkih političko-poslovnih ciklusa predviđa se da će stranka na vlasti (oportunistički)

provoditi ekspanzivnu fiskalnu politiku prije, te restriktivnu nakon izbora, i to bez obzira na svoju političku ideologiju.

Glavni razlog zbog kojeg se testira postojanje samo oportunističkih političkih ciklusa (a ne i ideoloških) je što je u promatranom razdoblju, koje obuhvaća mali broj održanih izbora, Hrvatska uglavnom imala neki oblik koalicijske vlade. Osim toga, postojanje političko-poslovnih ciklusa trebalo bi prema ranije opisanoj teoriji ovisiti o ideološkoj polarizaciji između stranaka s različitim preferencijama prema nezaposlenosti i inflaciji. U Hrvatskoj kao jednoj od tranzicijskih zemalja razlike između stranaka nisu toliko izražene po pitanju preferencija o inflaciji i nezaposlenosti, s obzirom na to da su sve vlade uglavnom morale slijediti slične ciljeve u okviru tranzicijskog procesa. Također, analiza izbora iz 2000. godine, kada je došlo do prve promjene vladajuće stranke u terminima ljevice i desnice, pokazuje da je temeljni motivacijski čimbenik izlaska na izbore birača oporbe bila smjena vladajuće desne stranke (Kasapović, 2001).

Jedno od ograničenja empirijske analize u ovom radu te dodatni razlog zašto se analiziraju samo oportunistički ciklusi vezano je i uz dosadašnju proračunsku politiku Hrvatskog sabora. Naime, političke stranke u Hrvatskoj bitno se ne razlikuju prema proračunskim paketima koje nude biračima, jer je proračunska politika u Hrvatskoj zbog ratne agresije i visokih troškova obrane bila netipična u odnosu na stabilna demokratska društva (Petak, 2001).

U analizi će se u obzir uzeti samo parlamentarni izbori budući da predsjednik Republike ima ograničen utjecaj na državni proračun. Zbog zakonske neovisnosti Hrvatske narodne banke, pretpostavlja se da nositelji ekonomski politike u Hrvatskoj imaju direktnu kontrolu nad instrumentima fiskalne, a ne monetarne politike.

Dakle, istražuje se postoji li veza između glavnih komponenti državnog proračuna i parlamentarnih izbora. U tu svrhu procijenit će se sljedeći regresijski model:

$$y_t = \alpha + \beta y_{t-1} + \gamma elec_quarter(t) + \sum x_t + \varepsilon_t , \quad (4)$$

gdje je y_t pojedini fiskalni instrument, Σx_t je vektor kontrolnih varijabli, a $elec_quarter(t)$ je politička binarna (*dummy*) varijabla koja odražava učinak izbora na fiskalnu politiku.

Kao zavisne varijable u modelu koristit će se proračunski saldo, tj. razlika između prihoda i rashoda (deficit/suficit), ukupni rashodi i ukupni prihodi konsolidirane središnje države (izraženi kao udio u BDP-u). Iako je poželjnije koristiti podatke konsolidirane opće države, koja uz konsolidiranu središnju državu obuhvaća i jedinice lokalne i regionalne samouprave, takva analiza za Hrvatsku nije moguća jer se podaci o prihodima i rashodima jedinica lokalne i regionalne samouprave na tromjesečnoj razini objavljaju tek od 2004. godine. S druge strane, možemo pretpostaviti da uključivanje tih podataka u ekonometrijsku analizu ne bi značajno utjecalo na dobivene rezultate (Benazić, 2006).

Korišteni podaci se odnose na razdoblje od prvog tromjesečja 1995. do četvrтog tromjesečja 2008. godine, tj. obuhvaćaju razdoblje u kojem su četiri puta održani parlamentarni izbori. Tromjesečni podaci o fiskalnim varijablama preuzeti su iz baze podataka Hrvatske narodne banke. Podaci o tromjesečnom BDP-u za razdoblje od 1997. do 2008. godine preuzeti su od Državnog zavoda za statistiku, dok su za razdoblje od 1995. do 1997. godine korišteni podaci iz Lovrinčević i Mikulić (2000)³.

Budući da se radi o tromjesečnim podacima, kako bi se izbjegla mogućnost prividne regresije i otklonio sezonski učinak (koji je u tromjesečnim podacima vrlo izražen) sve korištene proračunske varijable su desezonirane⁴. Nadalje, indeks potrošačkih cijena je korišten za deflacioniranje nominalnih vrijednosti. Sve serije osim proračunskog salda izražene su u logaritamskim vrijednostima.

³ Autori su procijenili tromjesečni BDP (za razdoblje od prvog tromjesečja 1994. do četvrтog tromjesečja 1996. godine) koristeći se službenim godišnjim podacima, a procjena je temeljena na Bassie metodi (Lovrinčević i Mikulić, 2000).

⁴ Desezoniranje vremenskih nizova provedeno je pomoću programa Demetra, metodom Tramo&Seats.

Dakle, testira se hipoteza da će stranka na vlasti (oportunistički) provoditi ekspanzivnu fiskalnu politiku (povećanje državnih rashoda i/ili smanjenje prihoda) prije, te restriktivnu (smanjenje rashoda i/ili povećanje prihoda) nakon izbora. Ovisno o efektima koji se testiraju, binarna varijabla tipično poprima vrijednost 1 u izbornoj godini i 0 u ostalim razdobljima, odnosno vrijednost 1 u postizbornoj godini i 0 u ostalim razdobljima. S druge strane, kod tromjesečnih se podataka u literaturi kao izborna godina uzimaju tri tromjesečja prije izbornog te izborno tromjeseče, dok se za testiranje postizbornih efekata uzimaju tri tromjesečja nakon izbornog tromjesečja.

U analizi koja slijedi, binarne varijable se definiraju na sljedeći način: $elec_quarter(t)$ poprima vrijednost 1 u t tromjesečja prije/nakon izbora ($t = -3, -2, -1, 0, 1, 2, 3$)⁵ i vrijednost 0 u svim ostalim razdobljima. Prednost ovakve analize je i u tome što vidimo koja tromjesečja u izbornoj i postizbornoj godini pokazuju izborne efekte. Pozitivna (negativna) vrijednost koeficijenta uz binarnu varijablu prije, i negativna (pozitivna) vrijednost poslije izbora pruža dokaz o postojanju oportunističkih ciklusa kod ukupnih državnih rashoda (prihoda). Povećanje (pogoršanje) proračunskog salda prije izbora i smanjenje (poboljšanje) proračunskog salda nakon izbora ukazuje na postojanje političkih ciklusa u modelu s ukupnim suficitom/deficitom.

Jedan od metodoloških problema koji se javljaju u istraživanjima ovog tipa je taj da se fiskalne varijable mijenjaju kao posljedica diskreacijske politike, ali i automatskih stabilizatora. Međutim, u tranzicijskim zemljama, utjecaj automatskih stabilizatora je relativno slab u odnosu na razvijene zemlje. Zbog toga se fiskalne vlasti uglavnom oslanjaju na primjenu diskreacijskih mjera fiskalne politike. S druge strane, u razvijenim zemljama OECD-a, automatski stabilizatori su tijekom 90-ih godina 20. stoljeća ublažili u prosjeku 25-30 posto jaza *outputa* (Van den Noord, 2000). Specifično za Hrvatsku, Švaljek, Vizek i Mervar (2009) procijenile su ciklički i strukturni saldo za razdoblje od prvog tromjesečja 1995. do trećeg tromjesečja 2008. godine. Njihovi rezultati pokazuju da je razlika između nominalnog i ciklički prilagođenog salda bila relativno mala i u prosjeku je iznosila 0,4 posto BDP-a. Ovakav rezultat ukazuje na relativno slab utjecaj automatskih

⁵ Vrijednost $t=0$ predstavlja izborno tromjeseče.

stabilizatora, odnosno cikličke komponente proračunskog salda. Stoga se u analizi koja slijedi u potpunosti zanemaruje djelovanje automatskih stabilizatora.

Nadalje, potencijalni ekonometrijski problem predstavlja i to što datumi izbora nisu uvijek egzogeni, što je posebno važno kod parlamentarnih režima gdje datumi mogu odražavati taktički izbor vladajuće stranke ili pak određenu krizu u vladi. Naime, endogeni datumi izbora mogu biti korelirani i s ekonomskim ciklusom: npr. ako vladajuća stranka sazove prijevremene izbore u slučaju povoljnih ekonomskih uvjeta. S obzirom na to da u Hrvatskoj datum izbora nije određen egzogeno, postoji mogućnost manipulacije njegovim sazivanjem za razdoblje u kojem ekonomija ostvaruje najbolje rezultate. Ovih problema moramo biti svjesni pri interpretaciji rezultata jer su zavisne varijable izražene kao udio u BDP-u.

U model se, kao kontrolne varijable, uključuju: zavisna varijabla s pomakom u vremenu ($y_{t,l}$), jaz *outputa* (*gap*) i logaritam realnog BDP-a po stanovniku (BDP p/c). Naime, trenutni proračun je u velikoj mjeri određen prethodnim, a također utječe i na budući (fiskalne varijable pokazuju određenu inerciju). Očekuje se pozitivni koeficijent uz varijablu $y_{t,l}$ kod prihoda i rashoda, te neodređeni predznak uz proračunski saldo. Međutim, potrebno je napomenuti da kada je zavisna varijabla funkcija svoje vrijednosti s pomakom u vremenu, može doći do problema autokorelacije grešaka ε_t ; stoga je potrebno provesti neki od testova za otkrivanje autokorelacije grešaka relacije te prema dobivenim rezultatima pristupiti postupku uklanjanja tog problema. Ovdje je upotrijebљen Breusch-Godfreyjev LM-test. Osim njega, proveden je i Whiteov test heteroskedastičnosti, a p-vrijednosti oba testa dane su u tablici s rezultatima ekonometrijske analize.

Nadalje, jaz *outputa* (*gap*) se uvodi u analizu kao varijabla kojom se mjeri konjunkturno djelovanje *outputa* na proračunske varijable. Potencijalni *output* Y^* potreban za izračun jaza proizvodnje, $((Y-Y^*)/Y^*) \times 100$, izračunat je pomoću Hodrick-Prescottovog filtra (uz vrijednost izglađivanja 1600). Ako je stvarni *output* veći od potencijalnog *outputa* (pozitivna vrijednost varijable *gap*), proračunski deficit će se smanjiti (negativan koeficijent), ali

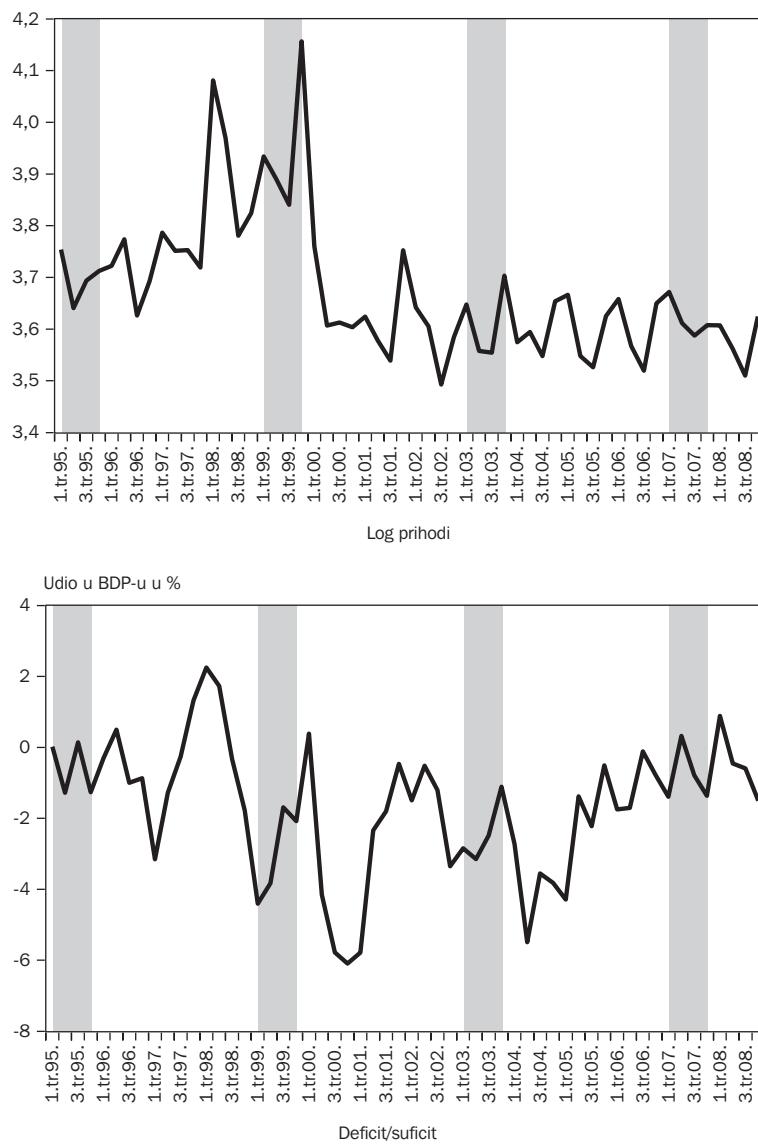
proračunski deficit će se povećati (pozitivan koeficijent) – dakle, očekivani predznak koeficijenta uz varijablu *gap* može biti i pozitivan i negativan. Nadalje, očekivani predznak uz prihode je pozitivan: ako je stvarni *output* veći od potencijalnog *outputa*, proračunski prihodi će se povećati, a ako je manji od potencijalnog *outputa* (negativna vrijednost variabile *gap*), prihodi će se smanjiti pa će koeficijent opet biti pozitivan. Pored toga, očekivani predznak koeficijenta uz varijablu *gap* za rashode ovisi o diskrecijskoj fiskalnoj politici: pozitivan i negativan jaz *outputa* mogu dovesti i do povećanja, i do smanjenja, i do zadržavanja rashoda na istoj razini. Postojanje takve diskrecijske politike upravo i želimo testirati, stoga koeficijent uz varijablu *gap* možemo interpretirati kao utjecaj poslovnog ciklusa na proračunski saldo, odnosno prihode i rashode. Konačno, varijabla BDP p/c se uvodi kao aproksimativna varijabla za razinu gospodarskog razvoja.

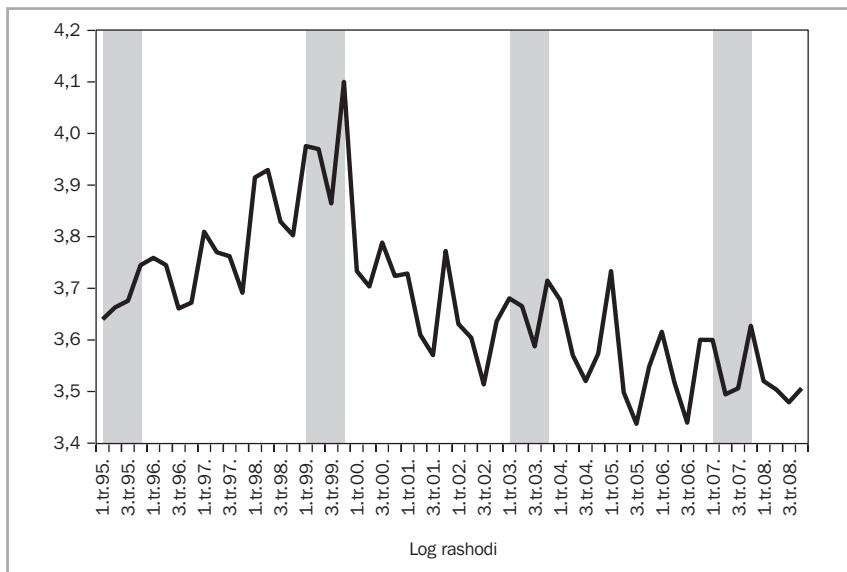
4.4. Rezultati

Ekonometrijska analiza započinje testom jediničnog korijena kojim se testira stacionarnost vremenskih serija. Naime, ako bi se analiza provodila s nestacionarnim vremenskim serijama, rezultati ekonometrijske analize mogli bi dovesti do pogrešnih interpretacija. Prije nego se pristupi formalnom testu, valja proučiti grafički prikaz (slika 3) vremenskih serija (u razinama i prvim diferencijama).

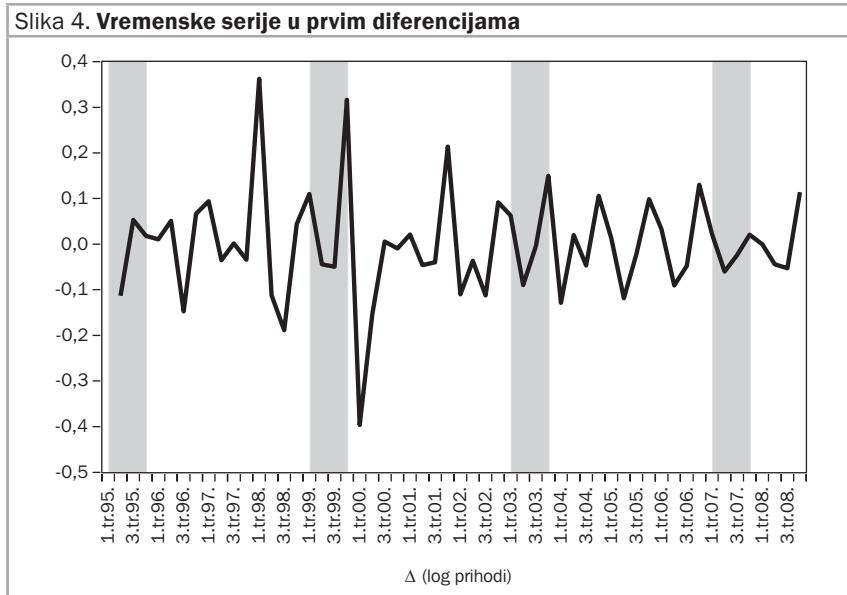
Iz prikazanih vremenskih serija možemo intuitivno zaključiti da bi sve variabile mogle biti nestacionarne. Pogledajmo sada grafički prikaz tih istih serija, ali u prvim diferencijama (slika 4). Izgleda da se sve serije u prvim diferencijama vraćaju svojoj aritmetičkoj sredini, odnosno da su integrirane prvog reda ($I(1)$). Rezultati proširenog Dickey-Fullerovog testa potvrđuju te zaključke, tj. da su sve variabile $I(1)$ (vidi tablice 1 i 2). Stoga je prikladno promijeniti funkcionalni oblik serija uzimajući u obzir njihove prve diferencije.

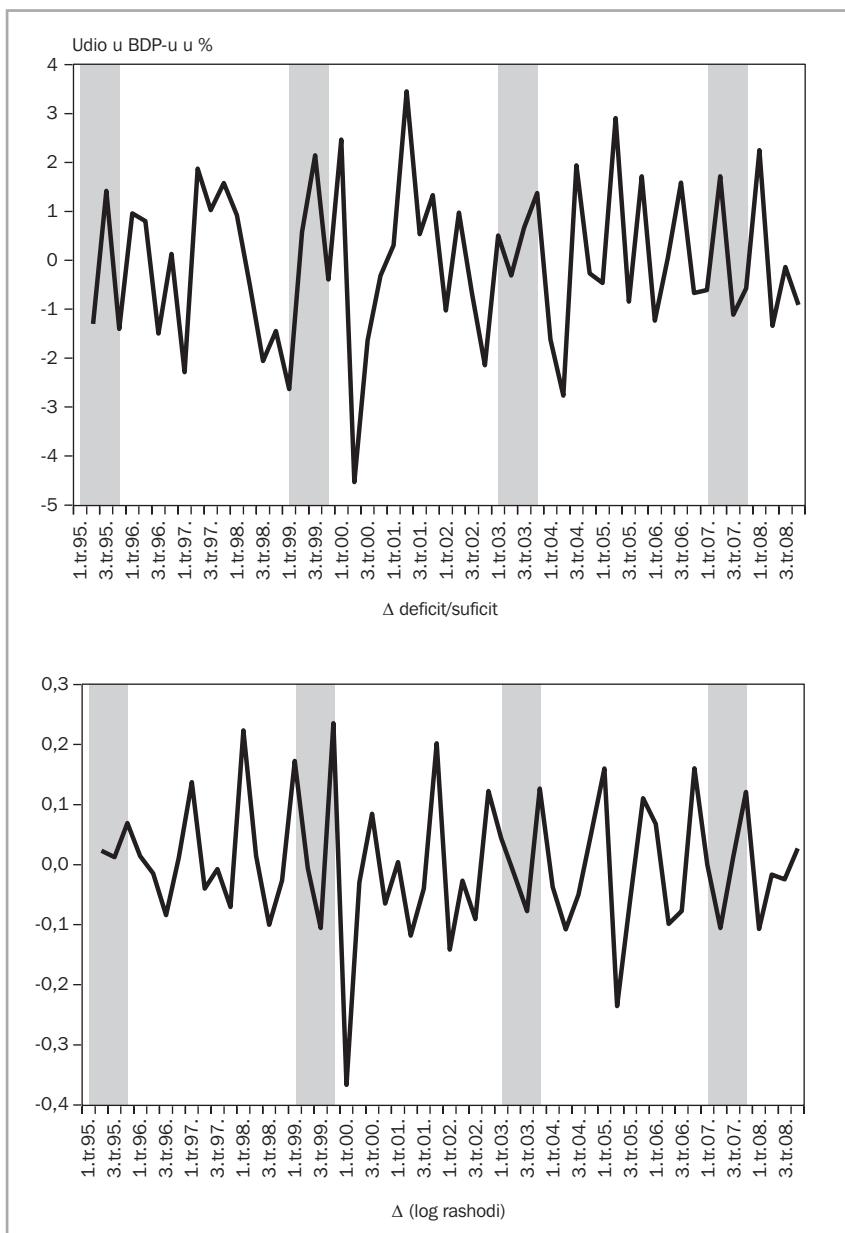
Slika 3. Vremenske serije u razinama

Izvori: Ministarstvo financija Republike Hrvatske, Hrvatska narodna banka.

Izvori: Ministarstvo financija Republike Hrvatske, Hrvatska narodna banka.

Tablica 1. Rezultati ADF testa za vremenske serije u razinama

Varijabla	Komponente determinističkog trenda	t-vrijednost (ADF)	p-vrijednost
Log rashodi	Trend i konstanta	-2,75	0,221
Log rashodi	Konstanta	-0,90	0,779
Log prihodi	Trend i konstanta	-4,30	0,006
Log prihodi	Konstanta	-1,71	0,416
Deficit/suficit	Trend i konstanta	-1,96	0,609
Deficit/suficit	Konstanta	-2,08	0,255

Napomena: Korišten je Akaikeov informacijski kriterij.

Izvor: Izračun autorice.

Tablica 2. Rezultati ADF testa za prve diferencije

Varijabla	Komponente determinističkog trenda	t-vrijednost (ADF)	p-vrijednost
Δ (log rashodi)	Trend i konstanta	-7,71	0,000
Δ (log rashodi)	Konstanta	-7,64	0,000
Δ (log prihodi)	Trend i konstanta	-8,75	0,000
Δ (log prihodi)	Konstanta	-8,83	0,000
Δ deficit/suficit	Trend i konstanta	-6,83	0,000
Δ deficit/suficit	Konstanta	-6,85	0,000

Napomena: Korišten je Akaikeov informacijski kriterij.

Izvor: Izračun autorice.

Rezultati ekonometrijske ocjene modela postojanja oportunističkih poslovno-političkih ciklusa prikazani su u tablici 3. Rezultati pokazuju da su u modelu s rashodima statistički značajne sljedeće varijable: promjena rashoda u prethodnom razdoblju, jaz *outputa* te dvije binarne varijable (za tromjesečje prije i tromjesečje nakon parlamentarnih izbora). U tromjesečju neposredno prije samih izbora, rezultati ukazuju na fiskalnu ekspanziju (pri signifikantnosti od 1 posto), odnosno na fiskalnu restrikciju u prvom tromjesečju nakon izbora (pri 5-postotnoj razini signifikantnosti).

S druge strane, kod modela s prihodima statistički su značajne sljedeće varijable: promjena prihoda u prethodnom razdoblju, jaz *outputa*, promjena BDP-a po stanovniku i tri binarne varijable. Statistički značajne promjene u prihodima prisutne su i dva tromjesečja i jedno tromjesečje prije izbora kao i u tromjesečju neposredno poslije izbora. Međutim, njihovi predznaci ukazuju da je kretanje prihoda suprotno teorijskim postavkama.

Tablica 3. Rezultati empirijskog testa

	Zavisna varijabla		
	Δ (log prihodi)	Δ (log rashodi)	Δ deficit/suficit
Razdoblje t-3	-0,041 (0,044)	0,008 (0,027)	-0,139 (1,035)
Razdoblje t-2	-0,061** (0,022)	-0,060 (0,041)	1,045 (0,959)
Razdoblje t-1	0,079* (0,037)	0,057** (0,017)	-0,062 (0,857)
Izbori t=0	-0,049 (0,081)	-0,013 (0,081)	0,443 (0,845)
Razdoblje t+1	-0,152** (0,052)	-0,081* (0,031)	-1,017 (0,866)
Razdoblje t+2	0,026 (0,032)	0,018 (0,069)	-1,664 (0,879)
Razdoblje t+3	-0,016 (0,039)	0,016 (0,035)	-0,697 (0,922)
Δ (log y_{t-1})	-0,466** (0,125)	-0,529** (0,127)	-0,217 (0,147)
Gap	-0,016** (0,002)	-0,014** (0,002)	0,041 (0,047)
Δ (log BDP p/c)	-0,485* (0,227)	-0,239 (0,161)	-5,787 (3,200)
Konstanta	0,011 (0,016)	-0,002 (0,015)	0,230 (0,307)
R ²	0,56	0,48	0,20
DW	1,91	2,01	1,92
Breusch-Godfrey (p-vrijednost)	0,09	0,05	0,08
White (p-vrijednost)	0,03	0,03	0,23
Broj opservacija	54	54	54

Napomene: **razina značajnosti 1 posto; *razina značajnosti 5 posto. Budući da je u modelu s rashodima i prihodima istovremeno prisutan problem autokoreliranosti reziduala i problem heteroskedastičnosti, korištena je Newey-Westova korekcija heteroskedastičnosti. Kod modela s proračunskim saldom prisutan je samo problem autokorelaciјe. Kod varijabli y_{t-1} i BDP p/c također su uzete njihove prve diferencije.

Izvor: Izračun autorice.

Varijabla *gap* je statistički značajna u oba modela, i kod prihoda i kod rashoda, uz razinu signifikantnosti od 1 posto, s time da je kod prihoda suprotnog predznaka od očekivanog – stvarni *output* veći od potencijalnog *outputa* ne bi trebao smanjiti nego povećati prihode. Kao što je ranije navedeno, predznak parametra uz *gap* u regresiji s rashodima može biti i pozitivan i negativan, ovisno o diskrecijskim mjerama državne potrošnje. Prema ovom rezultatu, u vrijeme pregrijavanja ekonomije državna potrošnja se kod nas smanjuje.

Dakle, možemo primijetiti da rashodi i prihodi samo djelomično slijede uzorak predviđen teorijom. Rashodi rastu samo u tromjesečju neposredno prije i padaju u tromjesečju neposredno nakon izbora. Prihodi, suprotno teoriji, rastu neposredno prije i smanjuju se neposredno nakon izbora. Model koji je u regresiju uključio proračunski saldo pokazao se statistički nereprezentativnim te se ne interpretira.

Na kraju, potrebno je istaknuti da postoji mogućnost da se interesi političara na vlasti pogrešno procijene. Naime, dok modeli pretpostavljaju da su političari suočeni sa sličnim motivima u manipuliraju instrumentima ekonomske politike na svakim izborima, ti se motivi mogu razlikovati od izbora do izbora ovisno o događanjima u razdoblju u kojem se održavaju. Dakle, moguća je i negativna korelacija između stupnja manipuliranja ekonomijom od strane vlade i vjerojatnosti njezine pobjede na izborima. Dakle, što je veća vjerojatnost da vlada bude ponovno izabrana na poziciju, ona se može manje okoristiti generiranjem ciklusa zbog njihovog utjecaja ne samo na reputaciju političara nego i na buduće makroekonomske pokazatelje (Schultz, 1995). Zbog navedenog, kao i zbog relativno malog broja opažanja, provedena ekonometrijska analiza predstavlja više eksperiment koji otvara novo istraživačko područje, nego što pruža konačan dokaz postojanja političko-poslovnih ciklusa u Hrvatskoj.

5. Zaključak

Ovaj rad testira postojanje političko-poslovnih ciklusa u Hrvatskoj u razdoblju od 1995. do 2008. godine, generiranih instrumentima fiskalne politike. Rezultati upućuju na djelomično postojanje oportunističkih ciklusa i to na strani državnih rashoda, koji se povećavaju neposredno prije izbora i smanjuju neposredno nakon izbora. S druge strane, kod ukupnih prihoda nema promjena koje bi upućivale na oportunističko djelovanje nositelja ekonomske politike. Štoviše, prihodi se kreću suprotno teorijskim postavkama – povećavaju se prije i smanjuju nakon izbora. S obzirom na slabu statističku značajnost ocijenjenih parametara, provedeni ekonometrijski test koji obuhvaća četiri parlamentarna izbora ne može poslužiti kao

konačni dokaz postojanja tih ciklusa. No dobiveni preliminarni rezultati svejedno upućuju na opravdanost ove vrste analize.

U dalnjem istraživanju bilo bi zanimljivo analizirati koje komponente državne potrošnje u najvećoj mjeri utječu na birače. Osim toga, budući da se u ovom radu prilikom testiranja postojanja političkih ciklusa ne uzimaju u obzir institucionalne varijable koje se smatraju egzogenima, u jednom od budućih istraživanja bi bilo zanimljivo u analizu uključiti i utjecaj političkih institucija na ekonomsku politiku. Primjerice, bilo bi zanimljivo istražiti oblikuju li različiti izborni sustavi i režimi vlasti ishode ekonomске politike.

Literatura

Akhmedov, Akhmed i Ekaterina Zhuravskaya, 2004, "Opportunistic political cycles: test in a young democracy setting", *Quarterly Journal of Economics*, 119(4), str. 1301-1338.

Alesina, Alberto, 1987, "Macroeconomic Policy in a Two-Party System as a Repeated Game", *Quarterly Journal of Economics*, 102(3), str. 641-678.

Alesina Alberto i Nouriel Roubini, 1992, "Political Cycles in OECD economies", *The Review of Economic Studies*, 59(4), str. 663-668.

Bell, Janice, 1997, "Unemployment matters: Voting patterns during the economic transition in Poland, 1990–1995", *Europe-Asia Studies*, 49(7), str. 1263-1291.

Benazić, Manuel, 2006, "Fiskalna politika i gospodarska aktivnost u Republici Hrvatskoj: model kointegracije", *Ekonomski pregled*, 57(12), str. 882-918.

Drazen, Allan, 2001, "The Political Business Cycle After 25 Years" u Ben S. Bernanke i Kenneth Rogoff, ured., *NBER Macroeconomics Annual 2000*, 15, str. 75-117, Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, <http://www.dzs.hr> (pristupljeno 18. rujna 2009.).

Fidrmuc, Jan, 2000, "Economics of Voting in Post-communist Countries", *Electoral Studies, Special issue: Economics and Elections*, 19(2/3), str. 199-217.

Hallerberg, Mark i Lucio Vinhas de Souza, 2000, "The Political Business Cycles of EU Accession Countries", *European Union Politics*, 3(2), str. 231-250.

Hibbs, Douglas A., 1977, "Political Parties and Macroeconomic Policy", *The American Political Science Review*, 71(4), str. 1467-1487.

Hodrick, Robert J. i Edward C. Prescott, 1997, "Postwar U.S. Business Cycles: An Empirical Investigation", *Journal of Money, Credit, and Banking*, 29(1), str. 1-16.

Hrvatska narodna banka, <http://www.hnb.hr> (pristupljeno 5. lipnja 2009.).

Jula, Dorin, 2008, "Economic Impact of Political Cycles – The Relevance of European Experiences for Romania", Working Papers of the Institute for Economic Forecasting, br. 1101, Bukurešt: Institute for Economic Forecasting, <http://www.ipe.ro/RePEc/WorkingPapers/wpiecf081101.pdf> (pristupljeno 18. rujna 2009.).

Kasapović, Mirjana, ured., 2001, *Hrvatska politika 1990.-2000. Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Klašnja, Marko, 2008, "Electoral Rules, Forms of Government, and Political Budget Cycles in Transition Countries", *Panoeconomicus*, 55(2), str. 185-218.

Lovrinčević, Željko i Davor Mikulić, 2000, "Procjena tromjesečnog BDP Republike Hrvatske za razdoblje od prvog tromjesečja godine 1994. do četvrtog tromjesečja godine 1996. – Rashodovni pristup", *Ekonomski pregled*, 51(9-10), str. 1006-1032.

Maurel, Mathilde, 2006, "The Political Business Cycles in the EU enlarged", *Slovenian Journal for Money and Banking*, 55(11), str. 38-41.

Ministarstvo finansija Republike Hrvatske, *Godišnja izvješća*, razna godišta, <http://www.mfin.hr> (pristupljeno 18. rujna 2009.).

Nordhaus, William D., 1975, "The Political Business Cycle", *Review of Economic Studies*, 42(2), str. 169-190.

Pacek, Alexander C., 1994, "Macroeconomic Conditions and Electoral Politics in East Central Europe", *American Journal of Political Science*, 38(3), str. 723-744.

Persson, Torsten i Guido Tabellini, 1990, *Macroeconomic Policy, Credibility and Politics*. London: Harwood Economic Publishers.

Petak, Zdravko, 2001, "Proračunska politika Sabora", u Mirjana Kasapović, ured., *Hrvatska politika 1990.-2000. Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj*, str. 149-177, Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Reichenvater, Arno, 2007, "Business Cycles, Political Incentives and the Macroeconomy: Comparison of Models", MPRA Paper, br. 5527, Munich: University Library of Munich.

Rogoff, Kenneth S., 1990, "Equilibrium Political Budget Cycles", *American Economic Review*, 80(1), str. 21-36.

Rogoff, Kenneth i Anne Sibert, 1988, "Elections and Macroeconomic Policy Cycles", *The Review of Economic Studies*, 55(1), str. 1-16.

Schuknecht, Ludger, 2000, "Fiscal Policy Cycles and the Public Expenditure in Developing Countries", *Public Choice*, 102(1-2), str. 115-130.

Schultz, Kenneth A., 1995, "The Politics of the Political Business Cycle", *British Journal of Political Science*, 25(1), str. 79-99.

Shi, Min i Jakob Svensson, 2002, "Political Budget Cycles In Developed and Developing Countries", *Nordic Journal of Political Economy*, 29(1), str. 67-76.

Švaljek, Sandra, 2009, "Projekcija prihoda državnog proračuna u Hrvatskoj: zašto nastaju greške?", *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 19(119), str. 53-68.

Švaljek, Sandra, Maruška Vizek i Andrea Mervar, 2009, "Ciklički prilagođeni proračunski saldo: primjer Hrvatske", Radni materijali EIZ-a, br. EIZ-WP-0901, Zagreb: Ekonomski institut, Zagreb.

Van den Noord, Paul, 2000, "The Size and Role of Automatic Fiscal Stabilizers in the 1990s and Beyond", Economics Department Working Paper, br. 230, Pariz: OECD.